

doi: 10.22034/MCAL.2025.23422.2511

Existential Freedom in the Scope of Irvin David Yalom's Psychodynamic Therapy Theory: A Case Study of the Novel Ibrahim Al-Kateb by Al-Mazni

Omid Hout, Master's degree student in Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Abbas Ganjali*, Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Masoud Salmani Haghghi, PhD student in Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Received: 2025/08/05

Accepted: 2025/12/30

Introduction

Freedom in existential psychotherapy is one of the most fundamental concepts that is closely related to responsibility, choice, and anxiety. The philosophy of existentialism believes that existence precedes essence, which means that man does not have a predetermined essence, but rather it is man himself who creates his essence and is free to present a good or bad essence because he cannot have any other choice but freedom. As Jean-Paul Sartre, the existentialist philosopher, believes, "Man is condemned to freedom" (Sartre, 1982: 36), meaning that he cannot avoid choice, and even the decision not to choose is itself a choice. Contrary to the popular notion that freedom means freedom from limitations, in this view, freedom is considered as the ability of man to choose and build the path of his own life. "We have not decided to be thrown into this world, but the way we live and what we are to become are the results of our own choices" (Carey, 1992: 204). This freedom is not only a blessing but also a heavy burden because, with it, man is forced to accept responsibility for his choices and their consequences. In this research, we seek to answer the following two questions:

- a) From the perspective of psychoanalytic criticism, how has existential freedom reflected and affected the characters in the novel Ibrahim al-Kateb based on Yalom's theory?
- b) What are the challenges and obstacles facing the characters in the novel regarding freedom?

Methodology

This research is conducted with a descriptive-analytical method to discuss a set of samples collected in an incomplete inductive manner. The aim of this research is to examine one of the existential concerns of man, namely freedom, in the context of literature, discover the underlying layers of the selected novel, and reveal its purposeful structure.

Results and Discussion

From the existentialist perspective, man is quite free to define the meaning and purpose of his life, but this unlimited freedom can lead to existential anxiety. This anxiety arises from the awareness of an infinite number of choices and their consequences. One of the challenges associated with freedom is escape. We “are obligated by the reality of this freedom to accept responsibility for directing our lives. But this reality can be avoided by making excuses” (ibid). Many people fear their freedom and prefer to take refuge in predetermined social roles, laws, or systems of thought rather than face the responsibilities that come with it. This escape from freedom can take the form of blind obedience to ideologies, dependence on others, or even passivity in decision-making, as “the individual cannot completely avoid making decisions but can decide to make decisions passively, for example by allowing another to make decisions for him” (Yalom, 1991: 469). The individual makes a decision by taking refuge in the law or social roles, etc., and convinces himself that he did not make the decision himself, but rather it was the law or the role he plays, etc., thus removing the burden of responsibility from his shoulders. Erich Fromm calls this phenomenon “escape from freedom” and considers it one of the main causes of anxiety in modern man. In existential psychotherapy, freedom is considered a positive force and a driving force for personal growth.

The goal of this approach is to help clients identify their true and authentic choices. The therapist attempts to free individuals from dependence on external norms and to guide them towards accepting full responsibility for their life. This process requires those individuals to be aware that their freedom always comes with responsibility and that they cannot escape the consequences of their decisions. Existential freedom is also linked to the concept of “authentic living”. A person who is aware of his freedom and accepts responsibility for his choices is able to live in a way that is consistent with his personal values and goals. This kind of life requires courage, as the individual must face the uncertainties, failures, and loneliness that come with independent choices. Freedom in existential psychotherapy is not viewed as a fixed state but as a dynamic and ongoing process. This freedom is an opportunity to create meaning and build a life that, with all its complexities and responsibilities, is worth living. Thus, existential freedom can be simultaneously challenging and empowering, leading one to growth, creativity, and authentic living. It also draws one’s attention to deeper questions about human nature and interactions with the world.

Conclusion

By examining the novel Ibrahim al-Kateb based on Irvin David Yalom's existential freedom, the following results were obtained:

a) Freedom is widely reflected in the text of the novel, and its effect on the characters is clearly visible. This component has affected the characters' decision-making in the form of cultural and social restrictions. The restrictions have forced the characters of Ibrahim and Shushu to give up their love. In order to decide on her relationship with Ibrahim, Shushu resorts to a game similar to lion and line (picking petals) and decides based on its result. Therefore, the behavior observed is to escape responsibility and shirk it. In another part of the novel, the character of Ahmad al-

Mait does not care about these restrictions and shows a rebellious reaction to external requests and restrictions.

b) Based on the studies conducted on the aforementioned novel, it should be said that freedom is not always a positive trend, and humans face challenges and obstacles after becoming familiar with it. The most important challenges that the characters in the studied novel face regarding freedom are lack of control over life, feeling of being trapped, environmental tyranny, and rebellion against norms. In these circumstances, a person loses control when making decisions and choices and finds himself in a state of instability, just like Ibrahim, who, despite having freedom to choose and make decisions, finds himself in the midst of life challenges and the instability of his choices, which make him lose control of them. The feeling of being trapped is caused by the limitations of freedom or its absence, which leads to psychological and physical problems. This is just like Ibrahim, who stays two nights at Shushu's house but feels trapped by the restrictions on his freedom and wants to change his situation. Rebellion against norms is another obstacle to freedom, which is reflected in the novel. Ahmet al-Mit, as one of the main characters of the novel, tries to restore his freedom by standing up against social norms and customs.

Keywords: Irvin David Yalom, Existential psychotherapy, Azadi, Al-Mazni, Ibrahim Al-Kateb.

References

- Al-Mazni, Ibrahim Abdul-Qader (2012). Ibrahim Al-Kateb, Cairo: Hinduway. [In Arabic]
- Chechik, Daniel (2002). Existential Dialogues, translated by Anoushka Askari. Second edition, Tehran: Nimage. [In Persian]
- Carey, Gerald (2021). Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy, Translated by: Yahya Seyed Mohammadi. Twenty-fourth edition, Tehran: Arasbaran Publishing House. [In Persian]
- Frankel, Victor (2008). Man's Search for Meaning, translated by Akbar Maarefi. Fourth edition, Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Kalantari, Ibrahim, Qadavi, Seyyed Hassan, Qadavi, Seyyed Mohammad (2018). "Investigation and Criticism of the Nature of Human Choice from the Perspective of Jean-Paul Sartre", Scientific-Research Quarterly of Modern Religious Thought, 14(54): 27-44. [In Persian]
- May, Rollo, (2023). The Meaning of Anxiety, Translated by: Adnan Akbari. Third Edition, Tehran: Danjeh. [In Persian]
- Nazemian, Hooman, Fatemeh Parchegani, Milad Darvishi (2017). "Analysis of the novel Fi al-Manfi by Georges Salem based on the school of existentialism", New Critical Arabic Literature, 7(14): 67-88. DOI: [10.29252/MCAL.7.12.67](https://doi.org/10.29252/MCAL.7.12.67). [In Persian]
- Prochaska, James O., Norcross, John C. (2002). Theories of Psychotherapy, translated by Yahya Seyed Mohammadi. First edition, Tehran: Roshd Publications. [In Persian]
- Svendsen, Lars (2023). The Philosophy of Freedom, translated by Mehta Seyyed Javadi, Tehran: Tabaert Khoob. [In Persian]
- Sartre, Jean-Paul (2008). Existentialism and the Originality of Man, translated by Mostafa Rahimi. Eighth edition, Tehran: Morvarid. [In Persian]

The Journal of New Critical Arabic Literature

Original Research Article/ Sixteenth Year, No. 30, Spring & Summer 2026

Yalom, Erwin. D. (2012). Existential psychotherapy, translated by Sepideh Habib. Twentieth edition, Tehran: Nay Publishing. [In Persian]

doi: 10.22034/MCAL.2025.23422.2511

آزادی اگزیستانسیال در گستره نظریه روان پویه درمانی اروین دیوید یالوم (مطالعه موردی: رمان «ابراهیم الکاتب» اثر المازنی)

امید هوت: کارشناس ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

عباس گنجعلی*: دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

مسعود سلمانی حقیقی: دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۹

چکیده

روان درمانی اگزیستانسیال یکی از حوزه‌های روانشناسی و فلسفی است که از آن به عنوان یک علم مستقل و در چارچوب مطالعات میان‌رشته‌ای برای نقد و بررسی متون به ویژه متون ادبی استفاده می‌شود. روان درمانی اگزیستانسیال یا درمان وجودی از چهار مؤلفه‌ی آزادی، تنهایی، مرگ و پوچی با عنوان ترس‌های وجودی نام می‌برد و اساس تعارض‌های روانی بشر را همین ترس‌های وجودی بشر می‌داند که اعمال و رفتار او را تحت تأثیر قرار می‌دهند. یکی از نظریه پردازان حوزه‌ی روان درمانی اگزیستانسیال، اروین دیوید یالوم است. تمرکز اروین یالوم بر نگرانی‌های چهارگانه‌ی وجودی و راهکارهای درمان آن است. در پژوهش حاضر، با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی آزادی اگزیستانسیال در رمان «ابراهیم الکاتب» اثر المازنی بر اساس نظریه‌ی یالوم پرداخته شده است. برآیند پژوهش نشان می‌دهد آزادی اگزیستانسیال به صورت محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی در تصمیم‌گیری‌های شخصیت‌ها تأثیر گذاشته و این محدودیت‌ها، شخصیت ابراهیم و شوشورا مجبور به چشم پوشی از عشق خود کرده است. شوشو برای اینکه بتواند در مورد رابطه‌ی خود با ابراهیم تصمیم بگیرد، به بازی‌ای شبیه شیر و خط (کندن گلبرگ‌ها) پناه می‌برد تا بر اساس نتیجه‌ی آن تصمیم بگیرد. بنابراین می‌توان گفت که چنین رفتارهایی برای فرار از مسئولیت و شانه خالی کردن از آن است.

کلیدواژه‌ها: اروین دیوید یالوم، روان درمانی اگزیستانسیال، آزادی، المازنی، ابراهیم الکاتب.

مقدمه

آزادی یکی از مفاهیم و مضامین اساسی در فلسفه، است که وجود آن با حفظ چارچوب‌ها و معیارها، برای تمامی انسان‌ها امری ضروری و مسلم به شمار می‌آید. «به نظر می‌رسد وجود آزادی اظهر من الشمس است. آزادی یکی از عناصر اساسی هویت انسانی ما و وجه ممیزه‌ی ما از دیگر حیوانات است. برخی از افراد معتقدند آزادی با جهان بینی علمی ناسازگار است و همچنین دست اندرکاران حیطه‌های سیاسی حاضرند آزادی را برای اهداف به گفته‌ی خودشان متعالی قربانی کنند. این دو مسأله در ارتباط باهم مطرح می‌شوند. آزادی اساساً مفهومی چندبعدی است؛ از ابعاد هستی شناسانه و متافیز یکی گرفته تا ابعاد سیاسی و شخصی» (اسوندسن، ۱۴۰۲: ۷).

آزادی در روان‌درمانی اگزستانسیال، یکی از بنیادی‌ترین مفاهیمی است که با مسئولیت، انتخاب و اضطراب ارتباط نزدیکی دارد. فلسفه‌ی اگزستانسیالیسم بر این عقیده است که وجود مقدم بر ماهیت است و این یعنی، انسان ماهیتی از پیش تعیین شده ندارد؛ بلکه این خود آدمی است که ماهیت خود را می‌سازد و در اینکه بخواهد ماهیتی خوب یا بد از خود عرضه کند، آزاد است؛ چرا که نمی‌تواند راهی جز آزادی داشته باشد. هم‌چنان‌که ژان پل سارتر، فیلسوف اگزستانسیالیست، معتقد است: «بشر محکوم به آزادی است» (سارتر، ۱۳۶۱: ۳۶)؛ به این معنا که نمی‌تواند از انتخاب اجتناب کند و حتی تصمیم به عدم انتخاب نیز خود نوعی انتخاب است. برخلاف تصور رایج که آزادی را به معنای رهایی از محدودیت‌ها تعریف می‌کند، در این دیدگاه، آزادی به عنوان توانایی انسان برای انتخاب و ساختن مسیر زندگی خود در نظر گرفته می‌شود. «ما درمورد افکنده‌شدن به این دنیا تصمیم نگرفته‌ایم، اما شیوه‌ای که زندگی می‌کنیم و آنچه قرار است بشویم، در نتیجه‌ی انتخاب‌های خودمان است» (کری، ۱۴۰۰: ۲۰۴). این آزادی نه تنها یک موهبت، بلکه یک بار سنگین نیز است؛ زیرا انسان با آن مجبور است مسئولیت انتخاب‌ها و پیامدهای آن‌ها را بپذیرد. در این پژوهش علاوه بر استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، نمونه‌های مورد بحث با تکیه بر روش استقرائی ناقص جمع‌آوری شده‌اند.

هدف از این پژوهش بررسی و تبیین یکی از نگرانی‌های چهارگانه‌ی وجودی انسان، یعنی آزادی و کشف لایه‌های روانشناسانه‌ی رمان «ابراهیم الکاتب» بر اساس نظریه‌ی آزادی اگزستانسیال یالوم می‌باشد. نگرانی‌های وجودی چهارگانه از جمله آزادی در بستر ادبیات به ویژه رمان قابلیت بررسی دارد؛ چرا که برخی از رمان‌ها در بردارنده‌ی مضامین اگزستانسیال بوده و می‌توان نگرانی‌ها و راه حل‌های درمان آن را در آنها ملاحظه و بررسی نمود. روان آدمی، منشأ مشترکی است که ادبیات و روانشناسی را به هم متصل می‌کند؛ در واقع ادبیات از روان و تجربیات نویسنده برمی‌خیزد و روانشناسی، به بررسی و تحلیل تجربیات و مسائلی که بر روان آدمی تأثیر می‌گذارد می‌پردازد. نویسنده سعی دارد تا تجربیات خود یا حداقل تجربیاتی که انسان می‌تواند تجربه‌کند را در

نوشته‌های خویش بگنجانند. در واقع می‌توان گفت که ادبیات بستری است که نویسنده می‌تواند در آن، گذر از تجربیاتی که می‌توانند بر روح و روان آدمی تأثیر بگذارند را به تصویر بکشد.

این جستار تلاش دارد تا به دو پرسش زیر پاسخ دهد:

۱- از منظر نقد روانکاوی بازتاب و تأثیر آزادی آگزیستانسیال بر شخصیت‌های رمان «ابراهیم الکاتب» بر اساس نظریه‌ی یالوم چگونه بوده است؟

۲- چالش‌ها و موانع فراروی شخصیت‌های رمان مزبور در خصوص آزادی چیست؟

پیشینه پژوهش

درحوزه‌ی آزادی آگزیستانسیال بر مبنای نظریه‌ی اروین یالوم پژوهش‌هایی صورت گرفته است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

محمدعلی عاشوری کیسمی در پایان‌نامه‌ی «جستاری بر کارکرد آزادی آگزیستانسیال از منظر اروین یالوم در نمایشنامه‌های آلبر کامو» (۱۳۹۴)، به بررسی آزادی آگزیستانسیال مورد نظر یالوم در نمایشنامه‌های آلبر کامو، به‌عنوان یکی از پیشگامان آگزیستانسیالیسم سده‌ی بیستم، پرداخته است. نتایج به دست آمده از پژوهش نشان می‌دهد که آزادی و انتخاب جایگاه و یژه‌ای در نمایشنامه‌های کامو داشته است.

حبیب مظاهری و امیر عباس علیزمانی در مقاله‌ی «بررسی مواجهه با رنج آزادی آگزیستانسیال و راه‌های گریز از رنج آزادی از منظر اروین یالوم و مولانا» (جستارهای فلسفه‌ی دین، شماره ۱۳: ۱۳۹۶)، به بررسی مؤلفه رنج آزادی و ارائه‌ی راهکارهای فرار از آن از دید یالوم و مولانا پرداخته است. نتایج تحقیق بیانگر آن است که نوع معرفت‌شناسی آگزیستانسیالیستی، مهم‌ترین عامل رنج‌زا بودن آزادی در اندیشه‌ی یالوم است که عقیده دارد انسان در این دنیا پرتاب شده است و برای ساخت خویش نه قانونی در اختیار دارد و نه مبدأ ماورایی وجود دارد تا او را راهنمایی دهد؛ اما در معرفت‌شناسی مولانا هم خدا وجود دارد هم قانون.

سید محمود یوسف ثانی و بنفشه رضایی نیارکی در مقاله‌ی «آزادی آگزیستانسیال از منظر اروین یالوم و عین القضاة همدانی»، (پژوهش‌های عرفانی، شماره ۶: ۱۳۹۹)، به بررسی تطبیقی آزادی وجودی از منظر یالوم و عین القضاة همدانی پرداخته است. برآیند پژوهش نشان می‌دهد که اروین یالوم آزادی را مهم‌ترین اضطراب وجودی انسان می‌داند و معتقد است که باور به آزادی اولین پله‌ی ایجاد تغییر در فرد و مقدمه‌ای برای دستیابی به هدف نهایی روان‌درمانی است. از منظر عین القضاة آزادی مطلق نیست و انسان کاملاً مسئول چپستی خود است؛ نه به این دلیل که در جهان بدون معنا پرتاب شده، بلکه از آن جهت که مسئول و آزاد خلق شده است.

بر اساس پیشینه فوق می‌توان گفت که تاکنون هیچ پژوهشی به بررسی آزادی آگزیستانسیال در رمان «ابراهیم الکاتب» بر اساس نظریه‌ی یالوم نپرداخته است که این امر در نوع خود یک نوآوری به شمار می‌رود.

معرفی رمان «ابراهیم الکاتب» و نویسنده‌ی آن

ابراهیم عبدالقادر المازنی در ۲۲ سپتامبر ۱۸۸۹ در قاهره، مصر متولد شد. او تحصیلات ابتدایی و ثانویه‌ی خود را در مدارس قاهره به پایان رساند. ابتدا قصد داشت وارد مدرسه پزشکی شود، اما تجربه‌ی ناخوشایند او در تشریح بدن انسان باعث شد که این مسیر را رها کند. سپس به مدرسه‌ی حقوق پیوست؛ اما در نهایت تصمیم گرفت تا وارد مدرسه‌ی معلمان شود که این دوره‌ی تحصیلی، زمینه‌ساز آشنایی او با ادبیات و فرهنگ غربی شد. ابراهیم المازنی، علاوه بر تنوع آثار، در سبک نوشتاری خود به طنز، نقد اجتماعی و تحلیل روانشناسانه شهرت یافت. از جمله آثار او می‌توان به رمان «ابراهیم الکاتب»، «الطریق» و «ثلاثة رجال وإمرأة» اشاره نمود.

رمان «ابراهیم الکاتب»، حول محور شخصی به نام «ابراهیم الکاتب» می‌چرخد که همسر خود را از دست داده و در خانواده‌ی او کسی جز مادر و تنها پسرش که از همسر مرحومش به جای مانده، وجود ندارد. داستان از جایی شروع می‌شود که ابراهیم در روز عمل جراحی‌اش بدون اطلاع خانواده به بیمارستان می‌رود و مورد عمل قرار می‌گیرد. پس از عمل از پرستار خود، «ماری»، می‌خواهد که هر وقت خانواده‌اش یا شخصی دیگر به ملاقاتش آمد، به آن‌ها بگوید که حالش خوب است یا بهانه‌ای بیاورد تا کسی به ملاقاتش نیاید. ابراهیم با ماری به گفتگو می‌نشیند و این امر منجر به ایجاد انس و علاقه میان او و ماری می‌گردد. ابراهیم پس از مرخص شدن از بیمارستان به این نتیجه می‌رسد که رابطه او با ماری راه به جایی نخواهد برد؛ بنابراین تصمیم می‌گیرد که از او جدا شود و بدون اینکه به ماری چیزی بگوید، راهی قاهره می‌شود؛ در آنجا با «احمد المیت» برخورد می‌کند و احمد المیت خود را به عنوان مرده‌ای معرفی می‌کند که نه تنها خود او، بلکه تمام روستا او را با عنوان مرده می‌شناسند. احمد المیت راهنمای ابراهیم است و او را به خانه‌ی دخترخاله‌اش «شوشو» راهنمایی می‌کند. ابراهیم دو شب در منزل شوشو اقامت می‌کند و در این دو شب میان او و شوشو احساس عمیق عاطفی شکل می‌گیرد؛ اما ابراهیم سعی می‌کند تا این احساس را سرکوب کند و آن را نادیده بگیرد، ولی هر چه تلاش می‌کند، نمی‌تواند. از طرفی شوشو نیز همین احساس را نسبت به ابراهیم دارد و سعی می‌کند این احساس را برای ابراهیم بازگو کند؛ اما فرهنگ‌ها و سنت‌های جامعه را سدّی بر سر راه خود می‌بیند و نمی‌تواند این احساس را بیان کند. پس از آن که شوشو به ابراهیم ابراز علاقه کرد، این ابراز علاقه باعث شد که ابراهیم احساس گناه و احساس خیانت کند، گویی که او به همسر مرحومش خیانت کرده باشد. سرانجام در گفتگویی که بین شوشو و ابراهیم اتفاق می‌افتد، ابراهیم از شوشو می‌خواهد تا این عشق را به پایان برساند.

آزادی از منظر آگزیستانسیال و اروین دیوید یالوم

از منظر آگزیستانسیالیسم، انسان آزاد است تا معنا و هدف زندگی خود را تعریف کند؛ اما این آزادی بی‌حد و حصر می‌تواند منجر به اضطراب وجودی شود؛ اضطرابی که ناشی از آگاهی انسان از تعداد بی‌پایانی از انتخاب‌ها و پیامدهای آن‌هاست. یکی از چالش‌های مرتبط با آزادی، گریز از آن است. انسان «به خاطر واقعیت این آزادی،

وظیفه [دارد تا] مسئولیت هدایت زندگی خود را [بپذیرد]؛ اما [می‌توان] با بهانه‌تراشی از این واقعیت اجتناب کرد» (کری، ۱۴۰۰: ۲۰۴). بسیاری از افراد از آزادی خود می‌ترسند و ترجیح می‌دهند تا به جای مواجهه با مسئولیت‌های ناشی از آن، به نقش‌های اجتماعی، قوانین یا نظام‌های فکری از پیش تعیین شده پناه ببرند. این گریز از آزادی می‌تواند به شکل اطاعت کورکورانه از ایدئولوژی‌ها، وابستگی به دیگران، یا حتی انفعال در تصمیم‌گیری ظاهر شود؛ به این صورت که «فرد نمی‌تواند یک سره از تصمیم‌گیری شانه خالی کند؛ ولی می‌تواند تصمیم بگیرد که منفعلانه تصمیم‌گیری کند؛ مثلاً با اجازه‌دادن به دیگری برای تصمیم‌گیری برای او» (یالوم، ۱۴۰۱: ۴۶۹). فرد با پناه‌بردن به قانون یا نقش‌های اجتماعی و مواضعی از این دست، تصمیمی را اتخاذ می‌کند و به خود می‌قبولاند که فرد خود تصمیم نگرفته، بلکه این خواست قانون یا نقشی است که ایفا می‌کند؛ در نتیجه بار مسئولیت را از دوش خود بر می‌دارد. اریک فروم این پدیده را «گریز از آزادی» می‌نامد و آن را یکی از عوامل اصلی اضطراب در انسان مدرن می‌داند. آزادی در روان‌درمانی اگزستانسیال، به عنوان نیروی مثبت و محرک برای رشد فردی در نظر گرفته می‌شود.

هدف این رویکرد، کمک به مراجعان برای شناسایی انتخاب‌های واقعی و اصیل خود است. درمانگر تلاش می‌کند تا فرد را از وابستگی به هنجارهای بیرونی آزاد کند و او را به سمت پذیرش مسئولیت کامل زندگی‌اش هدایت کند. این فرآیند مستلزم آگاهی فرد نسبت به این موضوع است که آزادی او همواره با مسئولیت همراه است و نمی‌تواند از پیامدهای تصمیماتش فرار کند. آزادی اگزستانسیال همچنین با مفهوم "زندگی اصیل" پیوند دارد؛ فردی که به آزادی خود آگاه است و مسئولیت انتخاب‌های خود را می‌پذیرد، قادر به زیستن به گونه‌ای است که با ارزش‌ها و اهداف شخصی‌اش همسو باشد. این نوع زندگی نیازمند شجاعت است؛ زیرا فرد باید با عدم قطعیت‌ها، ناکامی‌ها و تنهایی ناشی از انتخاب‌های مستقل مواجه شود. آزادی در روان‌درمانی اگزستانسیال نه به عنوان یک وضعیت ثابت، بلکه به عنوان یک فرآیند پویا و مداوم در نظر گرفته می‌شود. این آزادی فرصتی است برای خلق معنا و ساختن زندگی‌ای که با تمام پیچیدگی‌ها و مسئولیت‌هایش ارزش زیستن داشته باشد. به این ترتیب، آزادی اگزستانسیال همزمان می‌تواند چالش‌برانگیز و توانمندساز باشد و انسان را به سمت رشد، خلاقیت و زندگی اصیل هدایت کند. آزادی اگزستانسیال انسان را به موضوعات عمیق‌تری درباره‌ی طبیعت بشر و تعامل او با جهان می‌کشاند.

از دیدگاه روان‌شناسان اگزستانسیالیست، آزادی نه تنها به انتخاب‌های فردی محدود نمی‌شود، بلکه به معنای امکان شکل‌دهی به خود و تعریف دوباره معنای وجود نیز می‌باشد. این آزادی ریشه در آگاهی انسان از خود و جهان دارد و به او این امکان را می‌دهد که از قید جبرهای بیرونی و درونی رها شود و به آن صورت که خودش

می‌خواهد، زندگی کند. آگاهی از مسئولیت و «پذیرش آن، فرد را قادر می‌سازد که به استقلال برسد و استعدادهایش را بالفعل کند» (همان: ۳۷۹). با این حال، آزادی همیشه با نوعی تضاد درونی همراه است. با وجود اینکه انسان به آزادی تمایل دارد و علاقمند است که زندگی‌اش را بر اساس انتخاب‌های خود هدایت کند، اما این آزادی او را در برابر فشار اضطراب و مسئولیت قرار می‌دهد. این تضاد در مفهوم "خودشناسی" نیز نمایان است، هرچه فرد به آزادی خود بیشتر آگاه شود، نیاز بیشتری به شناخت عمیق‌تر از ارزش‌ها، باورها و اهدافش پیدا می‌کند. بدون این شناخت، امکان دارد که آزادی به سردرگمی و بی‌هدفی منجر شود.

یکی دیگر از جنبه‌های مهم آزادی اگزستانسیال، ارتباط آن با دیگران است. آزادی فرد نه تنها در خلأ اتفاق نمی‌افتد، بلکه همواره در بافتی اجتماعی و میان‌فردی معنا پیدا می‌کند. انتخاب‌های انسان نه تنها بر زندگی خود، بلکه بر زندگی دیگران نیز تأثیر می‌گذارند. از این رو، آزادی اگزستانسیال با مسئولیت اجتماعی و اخلاقی گره خورده است. ژان پل سارتر این ارتباط را به این صورت بیان می‌کند: «هنگامی که ما می‌گوئیم بشر مسئول وجود خویش است، منظور این نیست که بگوئیم آدمی فقط مسئول فردیت خاص خود است؛ بلکه می‌گوئیم هر فردی مسئول تمام افراد بشر است» (سارتر، ۱۳۶۱: ۲۶)؛ به این معنی که فرد با انجام دادن کاری، به آن در جامعه مشروعیت می‌بخشد؛ در نتیجه تأثیری که آن فعل بر زندگی جمعی می‌گذارد، به او نیز ارتباط دارد. در روان‌درمانی اگزستانسیال چالش اصلی این است که افراد اغلب از ترس اشتباه‌کردن یا مواجهه با پیامدهای نامطلوب، از آزادی خود استفاده نمی‌کنند. درمانگران اگزستانسیال با تمرکز بر پذیرش این ترس‌ها و کارکردن بر روی آن‌ها، به مراجعان کمک می‌کنند تا به جای اجتناب از انتخاب، به استقبال آن بروند. در این فرآیند، فرد می‌آموزد که آزادی با اشتباه‌کردن و مواجهه با عدم قطعیت‌ها همراه است؛ اما این اشتباهات بخشی ضروری از رشد و یادگیری هستند.

تحلیل آزادی اگزستانسیال در رمان «ابراهیم الکاتب» بر اساس نظریه‌ی یالوم

در این بخش مؤلفه‌هایی نظیر: آزادی و اصالت شخصیت، آزادی و عدم کنترل زندگی، احساس محبوس‌بودن، آرزوی رهایی، آزادی و حفظ هویت، آزادی و محدودیت‌های فرهنگی، آزادی و استبداد محیطی و آزادی و تمرد از هنجارها مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد.

آزادی و اصالت شخصیت

آزادی و اصالت شخصیت از مفاهیم بنیادین در روان‌شناسی اگزستانسیالیستی هستند. اصالت، به معنای زندگی‌کردن مطابق با ارزش‌ها و خواسته‌های واقعی خود، بدون تقلید یا تأثیرپذیری از انتظارات و معیارهای اجتماعی، به آزادی درونی فرد وابسته است. در این موقعیت شوشو، نمایانگر شخصیتی است که از رفتارهای مصنوعی و تلاش برای جلب توجه دیگران فاصله‌گرفته و به شکل طبیعی و اصیل خود زندگی می‌کند:

«و بقیة نفسها مرسله على سجيتها، وخلا كل ما فيها ولها من ذلك التعمل الذي يدرب الفتاة عليه تنبه الشعور بنفسها وتوقعها من المجلس أن تأخذها عينه من فرعا إلى قدمها وأن تجس محاسنها وتنقدها» (المازني، ۲۰۱۲: ۷).

شوشو در محیطی رشد کرده که او را از مواجهه با تأثیرات خارجی حفظ کرده است. این امر باعث شده که شخصیت او اصیل و واقعی باقی بماند، برخلاف دخترانی که به دلیل خودآگاهی بیش از حد، رفتاری مصنوعی و نمایشی از خود بروز می‌دهند. می‌توان گفت پناه‌بردن به رفتارهای ساختگی و مصنوعی، از جمله شیوه‌هایی هستند که افراد برای جلب توجه به آن‌ها روی می‌آورند. در مثال مزبور جلب توجه برای دختران هم شیوه‌ای است تا مخاطب را مجذوب خود کنند و هم رقابتی است که ارزشمند بودن آن‌ها را تعیین می‌کند. رولو می‌در کتاب «معنای اضطراب»، چنین رابطه‌ای را ابزاری برای ترفیع و بزرگ‌انگاری خویشان می‌داند: «چنین نگرش‌هایی نه تنها رابطه‌ی فرد با خویشانش را تحریف می‌سازند، بلکه تا حدی نیز ملاک خود ارزشمندی فرد را منوط به نوعی موفقیت می‌سازند که هر روز از جانب موفقیت متقابل همسایه در معرض تهدید است. این‌ها بر احساس آسیب‌پذیری، درماندگی و فقدان قدرت فرد دامن می‌زنند» (می، ۱۴۰۲: ۳۴۷-۳۴۶). اینکه شوشو از خود رفتاری مصنوعی و ساختگی بروز نمی‌دهد و دنبال جلب توجه نیست، می‌تواند به این دلیل باشد که او در محیطی حضور داشته که با آدم‌های زیادی برخورد نداشته است؛ در نتیجه شخصیتی از او ساخته که به دنبال تصدیق اشخاصی که با او برخورد می‌کنند نیست. او در این موقعیت درگیر و بند این نیست که مورد تصدیق دیگران قرار گیرد، بلکه آن طور که خودش می‌خواهد رفتار می‌کند.

آزادی و عدم کنترل زندگی

آزادی و عدم کنترل زندگی، دو جنبه‌ی متناقض، اما جدایی‌ناپذیر از تجربه‌ی انسانی هستند. «یکی از شیوه‌های مسئولیت‌گریزی آن است که فرد موقتاً کنترلش را از دست می‌دهد» (یالوم، ۱۴۰۱: ۳۲۵). در رمان، شخصیت ابراهیم، با وجود آزادی در تصمیم‌گیری، خود را در میان چالش‌های زندگی و ناپایداری انتخاب‌هایش می‌یابد که کنترل آن‌ها از دستش خارج است. این تجربه، نشان‌دهنده‌ی مسئولیتی است که هر فرد در برابر زندگی خود دارد، حتی زمانی که کنترل بر آن دشوار یا ناممکن به نظر می‌رسد. این وضعیت، بخشی از اضطراب وجودی انسان در مواجهه با آزادی و پیامدهای آن می‌باشد، این اضطراب در رؤیایی که ابراهیم می‌بیند، قابل مشاهده است:

«قضى ليلة هادئة عميقة النوم إذا استثنينا حلماً قصيراً ركب فيه جواداً بلا لجام جمع به في طريق وعر، ينحدر على أحد جانبيه نهر جائش، وتعرضه في بعض المواضع أفتية تختلف ضيقاً وسعة، عليها ألواح من الخشب، وقف الجواد الخبيث فجأة، فوق واحدة منها وأهوى برأسه وقادمتيه إلى الماء ليشرب^۲» (المازني: ۲۰۱۲: ۱۱).

ابراهیم در رؤیای خود، سوار بر اسبی است که افساری ندارد. اسب بدون افسار، نماد بی‌ثباتی، عدم کنترل و شاید ناپایداری زندگی او است. نبود افسار نشان می‌دهد که او در کنترل موقعیت زندگی‌اش دچار مشکل می‌باشد و شاید به دنبال معنا و راهی برای به‌دست‌آوردن کنترل بیشتر است. مسیری که اسب در حال پیمایش آن است، نماد مسیر زندگی‌اش که پر از ناملايمات است، می‌باشد و تخته‌ها می‌توانند نمادی از انتخاب‌هایش باشند که وی به این انتخاب‌ها اعتمادی ندارد و فقط از سر ناچاری به آن‌ها روی آورده و زندگی‌اش را بر آنها استوار کرده است. درعین حال، انتخاب او برای ادامه‌دادن این مسیر پرخطر، نشان از پذیرش ناخواسته‌ی مسئولیت ناشی از تصمیم‌گیری‌هایش دارد. این رؤیا بیانگر آن است که ابراهیم کنترلی بر زندگی خود ندارد و تصمیم‌های او بیشتر تحت تأثیر سوگی است که گریبان‌گیر اوست و این نداشتن کنترل بر زندگی، آدمی را با احساس گناه روبرو می‌کند؛ چراکه فرد در مقابل اعمال‌ها و اهمال‌های خود مسئول است.

چنان‌که یالوم می‌گوید: «مسئول بودن معنای گناهکار بودن را هم دارد. هستی آدمی فقط به او اعطا نشده، بلکه از او مطالبه نیز شده است. او در برابرش مسئول است؛ به عبارت دیگر، اگر مورد سؤال قرار گیرد، ناگزیر است پاسخ دهد که از خود چه ساخته است. آنکه از او می‌پرسد، قاضی‌اش یعنی خویشش اوست. این وضعیت اضطرابی می‌آفریند که اصطلاح نسبی آن اضطراب گناه و اصطلاح مطلق آن، اضطراب خود طرد‌گری یا خود نکوهش‌گری است» (یالوم، ۱۴۰۱: ۳۹۲). این رؤیا بازتاب‌دهنده‌ی اضطراب وجودی ابراهیم است، جایی که آزادی او برای انتخاب با ناتوانی در کنترل پیامدهای این انتخاب‌ها در تضاد قرار می‌گیرد. ابراهیم از یک سو مجبور به پذیرش مسئولیت زندگی‌اش است و از سوی دیگر، با بی‌ثباتی و ناپایداری ناشی از تصمیماتش دست و پنجه نرم می‌کند.

احساس محبوس بودن

احساس محبوس بودن، از جمله چالش‌های وجودی است که انسان را با محدودیت‌های فیزیکی و روانی روبرو می‌کند. این وضعیت، ناشی از محدودیت آزادی و اختیارات فرد است که می‌تواند به ناراضی و تلاش برای فرار از محیط یا شرایط منجر شود. در رمان، ابراهیم با شکایت از محدودیت‌هایی که او را در یک فضای مشخص محبوس کرده‌اند، به نیاز عمیق خود برای آزادی و تغییر اشاره می‌کند:

«لقد قضیت هنا لیلین ولم أجاوز عتبة الباب إلا دقائق أمس. فما العمل؟ لست أراني أطيع هذا الحبس فقولي لي أين أذهب. ولكن بالله عليك لا تقذفي بي في وسط جحافل من أجلاف الريف» (المازني، ۲۰۱۲: ۵۸).

در این نمونه دو مفهوم آگزیستانسیال، دوری از جمعیت و احساس محبوس بودن قابل مشاهده است. ابراهیم به وضوح از حبس و محدودیت در محیط کنونی خود ناراضی است. او پس از دو شب اقامت در منزل شوشو، از حبس شدن ناشی از محدودیت آزادی به ستوه می‌آید و به دنبال این است تا شرایط را برای خروج از این احساس

حبس فراهم آورد؛ اما به هر قیمتی راضی نیست تا از این حبس خارج شود؛ چراکه از شوشو می‌خواهد پس از ترک خانه او را در میان افراد بی‌فرهنگ قرار ندهد. در واقع محبوس بودن وضعیتی است که امکان انجام فعالیت‌های فرد را محدود می‌کند و ممکن است فرد را به انجام فعالیت‌هایی وا دارد که او راضی به انجام آن‌ها نباشد و این محبوس بودن احساس نارضایتی‌ای در او ایجاد می‌کند که از محدود کردن اختیارات فرد نشأت گرفته است که آزادی او را تهدید می‌کند؛ چرا که انسان موجودی است که «قلمرو اختیارانش به خودش مربوط است» (کلاتتری و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۳) و محبوس بودن چیزی است که قلمرو اختیارات فرد را محدود می‌کند. مواجهه با محدودیت‌ها و تلاش برای تغییر وضعیت می‌تواند به فرد کمک کند تا با چالش‌های وجودی و احساس نارضایتی خود روبرو شود و به درک بهتری از نیازهای درونی خود برسد.

آرزوی رهایی

آرزوی رهایی، بازتابی از تلاش انسان برای گریز از محدودیت‌های زندگی، مسئولیت‌های ناشی از آزادی، و اضطراب تصمیم‌گیری است. در متن رمان، شوشو، با آرزوی تبدیل شدن به یک پرنده‌ی آزاد، خواسته‌ی خود برای گریز از اضطراب ناشی از انتخاب و مسئولیت را نشان می‌دهد. این آرزو، نماد تمایل به تجربه‌ی آزادی مطلق و رهایی از محدودیت‌های انسانی است.

«وودت شوشو في هذه الساعة لو أنها كانت عصفورًا يذهب إلى حيث يشاء ويحلق في الجو، ويسبح في الفضاء، ويصير وهو ناشر جناحيه كل ما بين الأرض والسماء» (المازني، ۲۰۱۲: ۶۵).

شوشو به آرزوی تبدیل شدن به پرنده‌ای آزاد که می‌تواند در فضا پرواز کند و به هرکجا که می‌خواهد برود، اشاره می‌کند و از این طریق به عمق احساسات و ترس از اضطراب آزادی پرداخته است؛ اضطرابی که انتخاب، مسئولیت، تصمیم و اراده را به همراه دارد. پرنده نماد رهایی است و از آنجا که پرنده موجودی است که قدرت انتخاب ندارد، در نتیجه از مسئولیت رها است و ترس از اضطراب آزادی را تجربه نمی‌کند؛ در واقع او ترسی از این ندارد که انتخابی بکند و نتیجه‌ی این انتخاب منجر به برآورده شدن آنچه که می‌خواسته نشود و برآورده شدن آن احساس گناه و جودی را به همراه داشته باشد. از این رو شوشو با بیان اینکه ای کاش پرنده‌ای می‌بود، آزادی کامل و رهایی از محدودیت‌های انسانی و به‌طور کلی رهایی از تصمیم‌گیری را آرزو می‌کند.

همانطور که یالوم می‌گوید، تصمیم‌گیری فرد را با محدودیت امکان‌ها روبرو می‌کند: «تصمیم‌گیری دردناک است؛ زیرا نشان‌دهنده‌ی محدودیت امکان‌هاست و هرچه امکان‌های فرد محدودتر باشد، فرد به مرگ نزدیک‌تر می‌شود» (یالوم، ۱۴۰۱: ۴۴۸). این آرزو برای تبدیل شدن به پرنده‌ای آزاد و توانایی پرواز و مشاهده از بالا، نمادی از تلاش برای رهایی از محدودیت‌های زندگی و تجربه‌ی آزادی مطلق است؛ نمادی از در قید و بند نبودن گزینه‌ها و انتخاب‌ها است، نمادی از اینکه فرد با انتخاب نکردن، اضطراب آزادی را از خود دور نگه دارد.

آزادی و حفظ هویت

حفظ هویت، یکی از اساسی‌ترین نیازهای انسانی است که در روان‌شناسی آگزیستانسیال با مفهوم اصالت و فردیت ارتباط دارد. انسان‌ها در تلاش برای تحقق هویت خود، از تلاش دیگران برای تعریف، توصیف یا محدود کردن آن دوری می‌کنند. شوشو در متن رمان، با پرخاشگری و نارضایتی، از استقلال و هویت شخصی خود در برابر تلاش‌های دکتر برای تعریف او دفاع می‌کند. این رفتار نشان‌دهنده تقابل میان فردیت و نیاز به تأیید دیگران است، که اغلب تحت تأثیر ترس از تنهایی و گناه وجودی پیچیده می‌شود:

«فقلت وجهها إلى النافذة: لست أسمح للأغرب أن يجترئوا علي حتى بالمديح فقال بلهجة الظافر: أه! إنه ليس المدح الذي تستحقين أضعافه هو الذي يغضبك بل صدوره عني! ولو أن غيري - إبراهيم مثلاً - كان محلي. فتهجمت له وقاطعته: إني أمنعك! إنه ابن خالتي، بل أخي وأعز أهلنا علينا، وهو لا يحلم بأن يفعل ما فعلت^۵» (المازني، ۲۰۱۲: ۴۳).

همانگونه که ملاحظه می‌شود، در این بخش، شخصیت شوشو با بیان اینکه «اجازه نمی‌دهم غریبه‌ها حتی با ستایش نیز به من جرأت کنند»، در پی دفاع از هویت، حریم شخصی و فردیت است؛ با وجود اینکه تحت تأثیر ستایش‌های دکتر قرار گرفته: «و وقفت مضطربة بني الخجل من سماع ذاك والرغبة في الاستزادة منه^۶» (المازني، ۲۰۱۲: ۴۳)؛ اما اجازه نمی‌دهد که دکتر هویت او را توصیف کند. در واقع او در میان فردیت و تصدیق دیگران که از جانب دکتر صورت گرفته در نوسان است و برای همین تمایل به شنیدن ستایش‌های دکتر دارد. می‌توان گفت ترس از تنهایی، مؤلفه‌ای است که فرد را از فردیت دور می‌کند و به تصدیق از جانب دیگران متمایل می‌کند؛ به عبارتی دیگر، «ترس از تنهایی است که باعث از دست رفتن فردیت ما می‌شود» (چچیک؛ ۱۴۰۲: ۱۴۴). در متن، شوشو با وجود تمایل به تأیید دیگران، به شدت به حفظ فردیت و هویت خود پایبند است. او تلاش می‌کند میان نیاز به ارتباط و تمایل به اصالت، تعادل برقرار کند. این تلاش، نشان‌دهنده یکی از چالش‌های بنیادین انسان است؛ اینکه چگونه در میان روابط اجتماعی، هویت فردی و آزادی خود را حفظ کند؟ شوشو در این موقعیت در پی حفظ فردیت خود دست به پرخاشگری می‌زند تا به دکتر اجازه ندهد هویت او را از نگاه خود توصیف کند و از این طریق اجازه ندهد که هویت او وابسته به توصیف دیگران باشد. جرالدری در این خصوص می‌نویسد: «آنها در می‌یابند که هویتشان به توصیف دیگران از آنها وابسته شده است؛ یعنی به جای اینکه برای تأیید به خودشان بنگرند، تأیید وجودشان را در دیگران می‌جویند» (کری، ۱۴۰۰: ۲۰۳). شوشو هم برای اینکه اجازه ندهد هویت او وابسته به تصدیق دیگران باشد، سعی می‌کند با پرخاشگری جلوی دکتر درآید:

«ولا أحسبني أول من وصفك بهذا. ويجب أن تصدقي الناس إذا لم تصدقيني. فلم تستطع أن ترد نفسها عن مسأرتي إلى حيث يجرها فقالت: إن الناس لا يقولون عني ذلك. - بل لابد أنهم يفعلون وإلا كانوا عمياناً- أعني

إني لا أسمعهم فإنك تعلم أنني لا أقابل غير أهلي، ولعلني مخطئة في السماح لك برؤيتي^۷) (المازني، ۲۰۱۲: ۴۴-۴۳).

می‌توان گفت شوشو همچنان سعی دارد تا هویتی که دکتر برای وی توصیف می‌کند و هویتی که مردم در ذهن خود از او دارند را نادیده بگیرد. او از اینکه دکتر سعی دارد به جای شوشو تصمیم بگیرد و خود را به او بقبولاند، احساس تهدید می‌کند و از اینکه به دکتر اجازه داده به دیدنش بیاید، احساس پشیمانی می‌کند؛ این احساس پشیمانی می‌تواند از گناه وجودی سرچشمه گرفته باشد.

آزادی و محدودیت‌های فرهنگی

آزادی و خواسته‌های فردی، همواره در تقابل با محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی قرار گرفته‌اند. این محدودیت‌های ناشی از سنت‌ها و آداب و رسوم، آزادی انسان را در بیان احساسات، تصمیم‌گیری و حرکت به سوی زندگی مورد نظر را محدود کرده و فرد را با چالشی اساسی روبرو می‌کنند. در متن رمان نیز، شوشو و ابراهیم، میان خواسته‌های درونی خود و محدودیت‌های فرهنگی جامعه گرفتار شده‌اند. این تضاد، آنها را با چالش‌هایی اساسی درباره‌ی پذیرش سنت‌ها و محدودیت‌های فرهنگی یا مقابله با سنت‌ها و حفظ خواسته‌ی خود روبرو کرده است.

«حتی ابراهیم لا یسعها أن تذهب إليه وتقول له: «إني أحبك» كلاً! هذا أيضاً مستحيل. لأن التقاليد والآداب تأتي ذلك. وإنها لوائقة الآن أن ابراهیم یحبها وأنه یتمنی لو استطاع أن یعلن لها حبه، ولكنه مثلها تقيد لسانه التقاليد والآداب^۸» (المازني، ۲۰۱۲: ۶۸).

در این بخش شوشو عشق خود نسبت به ابراهیم را بیان کرده و انتظار دارد ابراهیم نیز به عشقش نسبت به او اعتراف کند، همچنین شوشو می‌داند که ابراهیم، درگیر تضادهای فرهنگی و سنتی است که او را از ابراز آزادانه‌ی احساساتش باز می‌دارد؛ اگر ابراهیم در جهت مخالف فرهنگ و سنت‌ها حرکت کند و عشق خود به شوشو را ابراز کند، ممکن است از سوی جامعه طرد شود، اما اگر نتواند احساسات خود را آزادانه ابراز کند، با وجدان خود سر جنگ خواهد داشت. این تضاد بین خواسته‌های درونی و محدودیت‌های بیرونی، احساس ناامیدی و بی‌ارزشی بودن قوانین و آداب و رسوم و خود خوار نگری در فرد را تقویت می‌کند. فرد در مقابل آداب و رسوم می‌تواند جهت مخالف آن را انتخاب کند یا می‌تواند در جهت جریان آداب و رسوم حرکت کند «آزادی انسان آزادی از عوامل و شرایط نیست، بلکه وی صاحب آن آزادی و اختیاری است که در برابر عوامل و شرایط وضع و گرایش خود را برگزیند» (فرانکل، ۱۳۶۷: ۸۵). شخصیت با چالشی مواجه است که از تضاد بین احساسات عمیق درونی و محدودیت‌های بیرونی ناشی از سنت‌ها و آداب و رسوم فرهنگی نشأت می‌گیرد، «وی مختار است که در برابر

موقعیتی معین خود را ببازد و جا بزند یا ایستادگی کند» (همان). در روان درمانی آگزیستانسیال، این نوع تضادها به عنوان بخشی از تجربه‌ی وجودی انسان مورد بررسی قرار می‌گیرند.

این نوع محدودیت‌ها می‌توانند به احساس ناامیدی و ناتوانی در فرد منجر شوند، به ویژه زمانی که فرد نمی‌تواند احساسات خود را به صورت آزادانه بیان کند، تضاد بین خواسته‌های درونی و محدودیت‌های بیرونی، می‌تواند به احساس عمیقی از ناامیدی منجر شود. این تضاد، فرد را به چالشی اساسی در رابطه با هویت و خودشناسی سوق می‌دهد. به طور کلی، توجه به تضادها و محدودیت‌های فرهنگی به فرد کمک می‌کند تا با این چالش‌ها به شیوه‌ای معنادار برخورد کند و به درک عمیق‌تری از خود و ارتباطش با جهان برسد. این فرآیند می‌تواند به یافتن راه‌هایی برای سازگاری و یا تغییر در زندگی منجر شود.

«كلانا خلق لصاحبه، ولكن لهذه الأمور مقتضياتها، مستلزمات لا مفر منها ولا معدى عنها، إذا لم يكن الزواج هو المصير فليس يجوز أن ينشأ بيننا أو يظل مثل هذا التفاهم. إنه تحدُّ للطبيعة: أن يتحاب اثنان ثم لاشيء. الشأن شأننا في الحقيقة. والأمر لا يعني سوانا ولكن الأيام مقلوبة. والعادات والتقاليد سخيقة ومنافية للعقل والواجب. صارمة أبطاً ونحن نوشك أن نحدث في سورها ثغرة... أن نفتحم الحصن المنيع الذي بناه الجهل... ولست أراك تقوين على ذلك. ولا أحسبني خيراً منك. ينبغي أن نفتح عيوننا. عاجلاً أو آجلاً. أنا أوتر أن يكون ذلك آجلاً. وهو أحلى وأعذب وأندى على النفس. ولكنه لن يكون إلا حلمًا مهما طال. ونحن ننسى أحياناً مصير كل شيء لا يسائر التيار، ولا يوافق الزمن ولا يطابق روح الأيام. وإذا كان لابد من التحطم على صخور التقاليد فليكن ذلك اليوم^۹» (المازني، ۲۰۱۲: ۸۲).

در این بخش از رمان شخصیت‌ها به علاقه نسبت به یکدیگر و عدم توانایی مقابله با آداب و رسوم، اقرار می‌کنند. حس نداشتن قدرت و توانایی در مقابل نیروهای بیرونی، فرد را به یأس و نومیدی می‌کشاند و فرد قبل از اینکه مبارزه را شروع کند، خود را بازنده می‌انگارد؛ چنانکه ابراهیم حاضر به مبارزه برای به دست آوردن آن نیست و قبل از اینکه مبارزه شروع شود، اقرار به باخت می‌کند: «وإذا كان لابد من التحطم على صخور التقاليد فليكن ذلك اليوم^{۱۰}». این عبارت ناامیدی شخصیت ابراهیم را نشان می‌دهد. او به جای اینکه آنچه می‌خواهد را به دست آورد، تسلیم خواست سنت‌ها می‌شود در واقع ابراهیم به دلیل ترس شکست از سنت‌ها و به جهت جلوگیری از آن، حاضر به ادامه‌ی رابطه‌ی خود با شوشو نیست و سعی می‌کند خواسته‌ی خود را نادیده بگیرد و در جهت حرکت سنت‌ها حرکت کند.

پروچاسکا^{۱۱} سه سطح از هستی را نام می‌برد که عبارتند از: سطح بودن در طبیعت، سطح بودن با دیگران و سطح بودن با خود. سطح بودن با طبیعت، به معنی یکسان‌بودن انسان با طبیعت و عناصر آن، اعم از کوه‌ها، دریاچه‌ها، جنگل‌ها، پرندگان و غیره است. در سطح بودن با دیگران فرد سعی می‌کند، رفتار خود را مطابق با

خواستگی دیگران هدایت کند. سطح بودن برای خود نیز چنین ایجاب می‌کند که فرد با تأمل درباره‌ی خود، به دنبال رفع نگرانی‌های وجودی خویش باشد و به این نتیجه برسد که هدف اصلی انسان در زندگی صداقت و اصالت است. از نظر پروچاسکا باید سه سطح هستی در حالت متعادلی قرار بگیرند و توجه بیش از حد به هر یک از این سه سطح، منجر به از دست دادن سطح‌های دیگر می‌شود.

در نمونه‌ی فوق‌الذکر، ابراهیم با توجه بیش از اندازه به سنت‌ها و آداب و رسوم، سطح بودن برای خود که یکی از همان سه سطح مطرح‌شده از سوی پروچاسکا است را کم‌رنگ می‌کند؛ چراکه «تصمیم‌گیری برای دنبال کردن مسیر منحصر به فردمان و آفریدن معنی خودمان برای زندگی، شاید باعث شود که دیگران نخواهند با ما باشند» (پروچاسکا و نورکراس، ۱۳۸۱: ۱۴۸). این قسمت از رمان نشان‌دهنده‌ی مبارزه فرد با تضادهای درونی و بیرونی است. شوشو و ابراهیم هر دو در تلاش هستند تا میان اصالت شخصی و تطابق با انتظارات اجتماعی تعادل برقرار کنند؛ اما نهایتاً در برابر فشارهای فرهنگی تسلیم می‌شوند. این رفتارها، بازتاب‌دهنده‌ی چالش‌های انسانی در مواجهه با سنت‌ها و تأثیر آن‌ها بر انتخاب‌های فرد و هویت فردی است.

آزادی و استبداد محیطی

استبداد محیطی به وضعیتی اشاره دارد که فرد در آن توسط عوامل فرهنگی، اجتماعی، یا طبیعی محاصره می‌شود و آزادی او محدود می‌گردد. نویسنده در رمان به وضوح نشان می‌دهد که چگونه سنت‌ها و عادات در شهرها و چالش‌های روزمره در روستاها، آزادی واقعی را محدود کرده و فرد را به کشمکش‌های وجودی و روان‌شناختی وادار می‌کنند. آزادی فردی در دو محیط متفاوت، یعنی شهر و روستا، تحت تأثیر محدودیت‌ها و شرایط خاص هر یک قرار می‌گیرد و نویسنده به خوبی تقابل میان دو نوع استبداد محیطی را به تصویر می‌کشد؛ استبداد فرهنگی-اجتماعی در شهرها و استبداد محیطی-طبیعی در روستاها. هر دو نوع استبداد، فرد را از تجربه‌ی آزادی واقعی بازمی‌دارند و او را با احساس ناتوانی و محاصره روبرو می‌کنند. در شهرها، انتظارات و عادات اجتماعی مانع آزادی فردی می‌شوند، در حالی که در روستاها، محدودیت‌های طبیعی و نیازهای روزمره، آزادی فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهند. این وضعیت، بیانگر بحران‌های وجودی و تلاش مداوم آدمی برای رهایی‌یافتن از محدودیت و استبداد است.

«فمضی یقول لنفسه إن المفروض أن المرء في المدن يصنع ما بدأ له، ولكن استبداد العادات والتقاليد يقضي على كل نزعة إلى التحرر، ولا يدع للمرء مفراً من النزول على حكم هذا العادات والتقاليد، أما هنا في الريف فالحياة أشبه بمنافسات مستمرة، فالمرء يجد نفسه مثلاً يتناول طعامه وحده في آية ساعة. وقد تظماً في الليل فتجد القلة فارغة أو لاتجد القلة على الإطلاق»^{۱۲} (المازني، ۲۰۱۲: ۷۳).

این بخش از رمان به تفاوت‌های زندگی در شهر و روستا و تأثیر آن‌ها بر آزادی فردی و زندگی روزمره می‌پردازد. نویسنده با استفاده از تمثیل‌ها و تجربه‌های روزمره، به چالش‌های موجود در این دو محیط اشاره می‌کند و از این طریق به تحلیل روان‌شناختی و اگزیستانسیالیستی می‌پردازد. نویسنده در این بخش، به محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی اشاره می‌کند که در شهرها حاکم است؛ در ظاهر، شهرها به عنوان محیط‌هایی آزاد شناخته می‌شوند که افراد می‌توانند به دلخواه خود زندگی کنند؛ اما در واقعیت، «استبداد عادات و رسوم» هرگونه تمایل به آزادی واقعی را سرکوب می‌کند. این وضعیت به مسأله‌ی «دیگری» در فلسفه‌ی ژان پل سارتر اشاره دارد که چگونه انتظارات و هنجارهای اجتماعی بر رفتار فرد تأثیر می‌گذارند و او را از دستیابی به آزادی واقعی باز می‌دارند.

در مقابل، زندگی در روستا به عنوان یک سری کشمکش‌های روزمره و مداوم تصویر می‌شود. این کشمکش‌ها به عنوان نمادی از تلاش بی‌پایان انسان برای بقا و مواجهه با شرایط سخت زندگی تلقی می‌شوند. در هر دو محیط، نویسنده به نوعی از استبداد اشاره می‌کند که آزادی و خواست‌های فردی را محدود می‌کند و از این طریق، به تحلیل عمیق‌تری از تجربه‌ی انسانی و بحران‌های وجودی می‌پردازد. همچنین مثال فوق به چالش‌های وجودی و اگزیستانسیالیستی اشاره دارد که فرد در تلاش برای هماهنگی با طبیعت و محیط اطرافش تجربه می‌کند. عدم دسترسی به منابع در زمان‌های بحرانی (مثل تشنگی نیمه‌شب) نمایانگر ناتوانی فرد در برآورده کردن نیازهای اولیه‌ی خود است. در هر دو محیط، نویسنده به نوعی از «محاصره» اشاره می‌کند؛ در شهرها، فرد توسط عادات و رسوم محاصره‌شده و در روستاها، توسط نیازهای فیزیکی و محدودیت‌های محیطی. این نبود راه فرار، به احساس بی‌قدرتی و ناتوانی فرد در تغییر شرایط خود اشاره دارد که از منظر اگزیستانسیالیسم، بخشی از تجربه‌ی انسانی و بحران‌های وجودی است.

آزادی و تمرد از هنجارها

نویسنده از طریق شخصیت احمد المیت، تمرد از هنجارها و آداب‌های اجتماعی را به نمایش می‌گذارد. در این تصویر، آداب و رسوم اجتماعی همچون زنجیری بر آزادی فردی انسان‌ها عمل می‌کنند و فرد باید در برابر آن‌ها بایستد تا آزادی خود را احیا کند. این تصویر از احمد که واکنشی به فشارهای خارجی است، نه تنها نشان دهنده‌ی تلاش برای حفظ آزادی فردی، بلکه به نوعی اعتراض به جامعه‌ای است که آزادی او را محدود کرده است:

«أحمد المیت - علی خلاف أهل الريف - لم یکن یطیق أن ینام وعلی رأسه غطاء، ولعله یؤمن فی أعماق نفسه بفائدة الشمس للجسم ولا یخشی وقوعها حتی علی رأسه»^{۱۳} (المازنی، ۲۰۱۲: ۸۷).

احمد المیت با برداشتن پوشش از روی سرش، مفهوم مقابله با آداب و رسوم را به نمایش می‌گذارد که در فلسفه‌ی اگزیستانسیال به آن اشاره شده است. آداب و رسوم که آزادی فردی را تهدید می‌کند و انتظار آن را دارد که

فرد در جهت جریان آن حرکت کند، فرد را به تمرد از این آداب و رسوم وا می‌دارد، فرد با این تمرد می‌خواهد آزادی فردی خود را به دست بیاورد. همچنان که مشاهده می‌شود که او در مقابل کوچک‌ترین خواسته‌ای از جانب دیگری که با خواست او هماهنگ نباشد، واکنشی تمردانه نشان می‌دهد:

«اغسل هذه الأقدار التي على جسدك أيها البهيم القذر. ولم يكذ يقولها حتى كان أحمد المیت يخلع ثيابه ويقذف حذاءه وبعده في قميصه وسرواليه المصفرين، إلى النهر^{۱۴}» (همان: ۷۸).

احمد در مقابل کوچک‌ترین خواسته‌ای که مطابق میل خودش نباشد، واکنشی متمردانه نشان می‌دهد تا از این طریق، آزادی فردی خود را محفوظ بدارد. او با برداشتن لباس هایش و دویدن به سمت رودخانه، در واقع یک عمل نمادین از مقاومت در برابر هر نوع فشاری که آزادی او را تهدید می‌کند، انجام می‌دهد. او برای حفظ فردیت خود، خلاف سنت‌ها و آداب و رسوم زندگی می‌کند؛ در واقع «او می‌دانست در چنین محیطی، هرگز نخواهد توانست به خود فعلیت بخشد و آزادانه زندگی کند و باید باقی عمر خود را همچون یک شیء و یک موجود نباتی زندگی کند. برای همین، او تصمیم گرفت تا خلاف سنت‌های اجباری دهکده زندگی کند» (ناظمیان و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۶). می‌توان گفت که احمد در مواجهه با یک درخواست کوچک، واکنش تند و تمردانه‌ای از خود نشان می‌دهد که این موضوع نشان‌دهنده‌ی وجود تضاد میان خواسته‌های فردی و محدودیت‌های فرهنگی است که فرد را به سرکشی از آن‌ها وا می‌دارد.

نتایج

با بررسی رمان «ابراهیم الکتاب» بر اساس آزادی اگزستانسیال اروین دیوید یالوم نتایج زیر به دست آمد:

آزادی به صورت گسترده‌ای در متن رمان نمود پیدا کرده و تأثیر آن بر شخصیت‌ها به وضوح قابل مشاهده است. این مؤلفه به صورت محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی در تصمیم‌گیری‌های شخصیت‌ها تأثیر گذاشته و این محدودیت‌ها شخصیت ابراهیم و شوشو را مجبور به چشم‌پوشی از عشق خود کرده است. شوشو برای اینکه بتواند در مورد رابطه‌ی خود با ابراهیم تصمیم بگیرد، به بازی‌ای شبیه شیر و خط (کندن گلبرگ‌ها) پناه می‌برد تا براساس نتیجه‌ی آن تصمیم بگیرد. بنابراین می‌توان گفت که چنین رفتارهایی برای فرار از مسئولیت و شانه خالی کردن از آن است. همچنین در بخش دیگری از رمان، شخصیت احمد المیت به این محدودیت‌ها اهمیتی نداده و واکنشی تمردانه در مقابل درخواست‌ها و محدودیت‌های بیرونی از خود نشان می‌دهد.

با بررسی‌های صورت‌گرفته بر روی رمان مذکور باید گفت که آزادی همواره روند مثبتی ندارد و انسان پس از آشنایی با آن، با چالش‌ها و موانعی روبرو می‌شود. مهم‌ترین چالش‌ها و موانعی که شخصیت‌های رمان مذکور در خصوص آزادی با آن مواجه هستند مواردی نظیر: عدم کنترل زندگی، احساس محبوس بودن، استبداد محیطی

و تمرد از هنجارها است. عدم کنترل زندگی، یکی از چالش‌های مربوط به آزادی است که در این رمان دیده می‌شود. در این شرایط فرد به هنگام تصمیم‌گیری و انتخاب، کنترل خود را از دست می‌دهد و در وضعیت ناپایداری قرار می‌گیرد؛ درست مانند شخصیت ابراهیم که با وجود آزادی در انتخاب و تصمیم‌گیری، خود را در میان چالش‌های زندگی و ناپایداری انتخاب‌هایش می‌بیند؛ امری که باعث شده تا کنترل آن‌ها از دستش خارج شود. احساس محبوس بودن در نزد انسان ناشی از محدودیت‌های آزادی و یا عدم وجود آن است که منجر به بروز مشکلات روانی و فیزیکی می‌گردد؛ همانگونه که ابراهیم پس از دو شب ماندن در منزل شوشو احساس محبوس شدن ناشی از محدودیت آزادی به او دست می‌دهد و خواستار تغییر وضعیت خود است. همچنین تمرد از هنجارها، یکی دیگر از موانع و چالش‌های آزادی است که در این رمان نمود پیدا کرده است. أحمد المیت به عنوان یکی از شخصیت‌های اصلی رمان، با ایستادن در برابر هنجارهای اجتماعی و آداب و رسوم سعی در احیای آزادی خود دارد.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- و روحش آزاد و طبیعی باقی مانده و هیچ‌یک از جنبه‌ها و رفتارهایش به آن تصنعی که در دخترانی که از خود آگاهی بیشتری دارند و انتظار دارند که مخاطب با نگاهش از سر تا پا آنها را بررسی کند، آغشته نشده است.
- ۲- شب آرامی را با خوابی عمیق سپری کرد، به جز یک رؤیای کوتاه که در آن سوار بر اسبی بدون افسار شده بود که در یک مسیر ناهموار به سرعت می‌تاخت. در یک سمت مسیر، رودخانه‌ای خروشان جریان داشت و در بخش‌هایی از مسیر، کانال‌هایی با عرض‌های متفاوت قرار داشتند که روی آن‌ها تخته‌های چوبی گذاشته شده بود. ناگهان، اسب سرکش روی یکی از این تخته‌ها ایستاد و سر و پاهای جلویی خود را به سمت آب خم کرد تا آب بنوشد.
- ۳- من اینجا دو شب اقامت کرده‌ام و تنها چند دقیقه پیش از در بیرون رفتم. چه کار باید بکنم؟ نمی‌توانم این حبس را تحمل کنم، پس بگو به کجا بروم اما لطفاً مرا به میان جماعتی از افراد بی‌فرهنگ ننداز.
- ۴- شوشو در این ساعت آرزو می‌کرد که ای کاش گنجشکی بود که به هر جا که می‌خواهد می‌رفت، در آسمان پرواز می‌کرد، در فضا شناور می‌شد و با بال‌های گسترده‌اش هر آنچه را که بین زمین و آسمان است، می‌دید.
- ۵- شوشو که به سمت پنجره ایستاده بود، گفت: من اجازه نمی‌دهم که غریبه‌ها حتی با ستایش نیز بر من جرات کنند او با لحن پیروزمندانه گفت: آه! چیزی که تو را ناراحت می‌کند، ستایش نیست بلکه این است که این ستایش از من بوده است! و اگر فرد دیگری - مثل ابراهیم - به جای من بود. شوشو با پرخاشگری به او گفت: این حرف را زن! او پسر خاله‌ام، بلکه برادر من و عزیزترین افراد خانواده‌ام است، و او هرگز نمی‌تواند چیزی شبیه به آنچه تو کرده‌ای انجام دهد.
- ۶- او در میان شرم از شنیدن آن و تمایل به شنیدن بیشتر، مضطرب ایستاده بود.
- ۷- فکر نمی‌کنم که من اولین کسی باشم که تو را اینطور توصیف می‌کنم. باید به مردم ایمان بیاوری اگر به من ایمان نداری. او نتوانست خودش را از پیروی از او بازدارد و گفت: مردم اینطور درباره من نمی‌گویند - بلکه حتماً آنها هم همینطور می‌گویند و گرنه کور هستند-

یعنی اینکه من آنها را نمی‌شنوم، چون تو می‌دانی که من با غیر از اهل خودم مواجه نمی‌شوم و ممکن است که در اجازه دادن به تو برای دیدن من اشتباه کرده‌ام.

۸- حتی ابراهیم هم نمی‌تواند به او کمک کند. اگر او پیش ابراهیم و به او بگوید: «من تو را دوست دارم» نه، این هم غیرممکن است. زیرا سنت‌ها و آداب و رسوم این امر را نمی‌پذیرند. و اکنون مطمئن است که ابراهیم نیز او را دوست دارد و آرزو می‌کند که بتواند عشقش را به او ابراز کند، اما مانند او، زبانش به وسیله سنت‌ها و آداب محدود شده است.

۹- هر دوی ما برای یکدیگر خلق شده‌ایم، اما این امور شرایط و ملزومات خاص خود را دارند که نمی‌توان از آنها گریخت. اگر ازدواج مقدر نباشد، نباید چنین تفاهمی بین ما به وجود آید یا ادامه یابد. این خود برای طبیعت یک چالش است: اینکه دو نفر یکدیگر را دوست داشته باشند و هیچ نشود. وضعیت ما در حقیقت همین‌طور است. این امر فقط به ما مربوط می‌شود. اما روزگار در حال تغییر است و آداب و رسوم پوچ و مخالف عقل و وظیفه است و سخت‌گیر نیز هستند. ما نزدیکیم که شکافی در دیوار آن ایجاد کنیم و قلعه‌ای را که جهل ساخته است، تسخیر کنیم. و نمی‌بینم که تو قدرت انجام این کار را داشته باشی. من هم فکر نمی‌کنم بهتر از تو باشم. باید چشم‌هایمان را باز کنیم، هر چه زودتر یا دیرتر. من ترجیح می‌دهم که این دیرتر انجام شود. این شیرین‌تر و لطیف‌تر و تازه‌تر برای روح است. اما این فقط یک رویاست، هرچقدر هم که طولانی شود. ما گاهی فراموش می‌کنیم که سرنوشت هر چیزی که با جریان و زمان و روح روزگار هم‌خوانی نداشته باشد، چگونه است. اگر باید بر صخره‌های سنت‌ها شکست بخوریم، پس بهتر است که همین امروز باشد.

۱۰- اگر باید بر صخره‌های سنت‌ها شکست بخوریم، پس بهتر است که همین امروز باشد.

۱۱- پروچاسکا استاد روانشناسی دانشگاه رود آیلند آمریکا است. او در زمینه روان‌درمانی صاحب سبک و نظریه بوده و کتابی تحت عنوان نظام‌های روان‌درمانی (نظریه‌های روان‌درمانی): تحلیل فرانظری به رشته تحریر درآورده است.

۱۲- پس با خود گفت که در شهرها فرض بر این است که انسان هر چه می‌خواهد انجام دهد، اما استبداد عادات و رسوم هرگونه تمایل به آزادی را سرکوب می‌کند و راه فراری از این عادات و رسوم باقی نمی‌گذارد. اما اینجا در روستا، زندگی بیشتر شبیه به کشمکش‌های مداوم است؛ مثلاً ممکن است فردی هر ساعتی که بخواهد غذا بخورد، یا در نیمه‌شب تشنه شود و ببیند که ظرف آب خالی است یا اصلاً ظرفی پیدا نکند.

۱۳- احمد المیت - بر خلاف مردم روستا - نمی‌توانست با پوشش بر روی سرش بخوابد و شاید در عمق وجودش به فواید نور خورشید برای بدن معتقد بود و از برخورد آن با سرش نمی‌ترسید.

۱۴- این کثافت‌هایی که روی بدن است را بشوی، ای احمق کثیف. نزدیک بود که این حرف را تمام کند که احمد مرده لباس‌هایش را درآورد و کفشش را پرت کرد و با پیراهن و شلوار زردش به سمت رودخانه دوید.

منابع و مأخذ

- اسوندسن، لارس (۱۴۰۲). *فلسفه آزادی*، مترجم: مهتا سید جوادی، تهران: انتشارات خوب.
- پروچاسکا، جیمز. او، نورکراس. جان. سی (۱۳۸۱). *نظریه‌های روان‌درمانی*، مترجم: یحیی سید محمدی. تهران: انتشارات رشد.
- چپیک، دنیل (۱۴۰۲). *گفت و گوهای آگریستانسیال*، مترجم: آنوشکا عسکری. چاپ دوم، تهران: نیماز.
- سارتر، ژان پل (۱۳۶۱). *آگریستانسیالیسم و اصالت بشر*، مترجم: مصطفی رحیمی. چاپ هشتم، تهران: مروارید.

- فرانکل، ویکتور (۱۳۶۷). انسان در جستجوی معنی، مترجم: اکبر معارفی. چاپ چهارم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کری، جرال (۱۴۰۰). نظریه و کاربرد مشاوره و روان درمانی، مترجم: یحیی سید محمدی. چاپ بیست و چهارم، تهران: نشر ارسباران.
- کلانتری، ابراهیم، قاضوی، سید حسن و قاضوی، سید محمد (۱۳۹۷). «بررسی و نقد چستی اختیار انسان از دیدگاه ژان پل سارتر»، اندیشه نوین دینی، ۱۴(۵۴)، ۲۷-۴۴.
- المازنی، ابراهیم عبدالقادر (۲۰۱۲). ابراهیم الکاتب، القاهرة: هندوای.
- می، رولو، (۱۴۰۲). معنای اضطراب، مترجم: عدنان اکبری. چاپ سوم، تهران: نشر دانژ.
- ناظمیان، هومن، پرچگانی، فاطمه و درویشی، میلاد (۱۳۹۶). «تحلیل رمان فی المنفی اثر ژرژ سالم بر مبنای مکتب آگزیستانسیالیسم»، نقد ادب معاصر عربی، ۷(۱۴)، ۶۷-۸۸. DOI: 10.29252/MCAL.7.12.67
- یالوم، اروین. د (۱۴۰۱). روان درمانی آگزیستانسیال، مترجم: سپیده حبیب. چاپ بیستم، تهران: نشر نی.

الحرية الوجودية في إطار نظرية العلاج النفسي الديناميكي لإرفين ديفيد يالوم (رواية "إبراهيم الكاتب" للمازني أنموذجاً)

أميد هوت^١

عباس گنجعلي^٢

مسعود سلمانني حقيقي^٣

الملخص

العلاج النفسي الوجودي هو أحد مجالات علم النفس والفلسفة، ويُستخدم كعلم مستقل، وفي إطار دراسات متعددة التخصصات، لنقد النصوص ودراساتها، لاسيما النصوص الأدبية. يُطلق العلاج النفسي الوجودي، أو العلاج الوجودي، على المكونات الأربعة: الحرية، والوحدة، والموت، والفراغ، اسم المخاوف الوجودية ويعتبر أن أساس الصراعات النفسية البشرية هو هذه المخاوف التي تؤثر على أفعاله وسلوكه. أحد مُنظري العلاج النفسي الوجودي هو إرفين ديفيد يالوم، الذي يُركّز على المخاوف الوجودية الأربعة واستراتيجيات علاجها. في هذا البحث، وبالاعتماد على المنهج الوصفي التحليلي، تمت دراسة الحرية الوجودية في رواية "إبراهيم الكاتب" للمازني بناءً على نظرية يالوم. تُظهر نتائج البحث أن الحرية الوجودية أثرت على اتخاذ الشخصيات قراراتها من خلال قيود ثقافية واجتماعية. أجبرت هذه القيود شخصيتي إبراهيم وشوشو على التخلّي عن حبهما. لتقرّر مصير علاقتها بإبراهيم، تلجأ شوشو إلى لعبة شبيهة بلعبة الأسد والخيط (قطف البتلات)، وتتخذ قراراً بناءً على نتيجتها. لذلك، لا بد من القول إن مثل هذه السلوكيات هي هروب من المسؤولية والتهرب منها.

الكلمات المفتاحية: إرفين ديفيد يالوم، العلاج النفسي الوجودي، الحرية، المازني، إبراهيم الكاتب.

١- ماجستير في فرع اللغة العربية وآدابها بجامعة الحكيم السبزواري

٢- أستاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها بجامعة الحكيم السبزواري

٣- دكتوراه في فرع اللغة العربية وآدابها بجامعة الحكيم السبزواري